

ERDÉLYI IRODALMI SZEMLE

HAVI FOLYÓIRAT

Megjelenik minden hónapban július és augusztus kivételével.	Felelős szerkesztő:	Szerkesztőség: a szerkesztő címén Cluj—Kolozsvár, Unitárius Kollégium.
Előfizetési ára egész évre belföldön 250 lej; külföldön 300 lej.	Dr. BORBÉLY ISTVÁN TANÁR.	Kiadóhivatal: a „Minerva” r. t. címén Cluj—Kolozsvár, Str. Baron Pop (volt Brassai-utca) 5. szám.

A MAGYARORSZÁGI SZOCIÁLIS MOZGALMAK KIFEJLŐDÉSE S A TANULSÁGOK.

Részlet egy nagyobb tanulmányból.

A materializmussal párhuzamosan fejlődött ki Magyarországon a szociálizmus. Mielőtt erről részletesebben szólnánk, általánosságban meg kell jegyeznünk, hogy az emberek lelkében valamely világnézet nem egyszerre teljes rendszer alakjában szokott kialakulni, hanem fokozatosan apró részleteiben. Igen sok embernek nincs is egységes világnézete, mert soha sem vett magának annyi fáradságot, hogy rendszeresen számot adjon önmagának mindazon tényekről, amelyek bármilyen világnézetnek szükséges tényei. Így például a szegénységben élő munkás, kinek élete mindennapi egyhangú munkában telik le, anélkül, hogy munkája által magának és hozzátartozóinak a legegyszerűbb vegetatív életnél jobb életmódot tudna biztosítani, ösztönszerűleg materialista, — — anélkül, hogy neki a materializmusról, mint életbölcseletről, fogalma volna.

Aztán figyelmet érdemel azon körülmény is, hogy eszményeiben csalódott korszakok után rendszeresen a kiábrándulás, ábrándok hajszolása helyett a reális élethez tapadás szokott elkövetkezni. Így történt ez a magyarság történetében is 1849 után. A korszak egyetemes jellemében benne volt valami hideg józanság, ami ugyan távolról sem nevezhető materializmusnak, de nem tagadható, hogy általánosságban kedvezett a materializmus irányában jelentkező hajlamoknak.

Ebben a materiális légkörben fejlődött ki Magyarországon a szociálizmus, mely mintegy három évtizedig való lappangás után az 1890-es években önálló mozgalommá nőtt meg s tíz év alatt oly hatalmas társadalmi eszmeáramlattá lett, hogy az

1900-as években már túlnőtt az ország határain s bekapcsolódva a szociálistusnak nemzetközi szervezetébe, rövidesen széttobbantotta az eddigi nemzeti alapon álló egységes magyar társadalmat. A nagy világháborúnak jóformán még csak szellői lengedeztek a Kárpátok fölött, amikor az ország polgárainak — főként az ipari munkásoknak — egy jelentékeny része elvi alapon — mit internationalis szociálistusnak, vagy egyszerűen csak: internationale-nak neveztek el — megtagadta a nemzeti állam létjogosultságát s ehelyett a polgárok minden irányú érdekközösségét, a kommunizmust, hirdette.

A magyarországi szociális mozgalmak története alapján véve az egész magyar társadalomnak története. Hogy e mozgalmakat megérthessük, tudnunk kell, hogy Magyarország agrár állam volt. Még 1900-ban is az egész népességnek 66,5% foglalkozott mezőgazdasággal. Erre az agrár államra az 1848 évi törvényalkotások közül legnagyobb jelentőségűek a jobbágy-ság felszabadítását kimondó törvények voltak. Maga a „jobbágy“ szó tulajdonképpen összefoglaló elnevezés, mely a valóságban négyféle csoportba tartozó embereket fogott egy elnevezés alá össze: 1. a *jobbágyokat* vagy paraszt-telek tulajdonosokat, kik az általuk birt paraszttelékért a földesúrnak évenként 106 napot tartoztak dolgozni; 2. a *mesterembereket*, kiknek csak házuk volt s kik a lakásul birt ház úrbére fejében csak 18 napot voltak kötelesek robotolni; 3. a *zselléreket* vagy napszámosokat, kiknek csak házuk volt s ezért a földesúrnak a mesteremberekkel egyenlő úrbért, vagyis 18 napot robotoltak; 4. a *taksásokat* vagyis az olyan napszámosokat, akik csak ideiglenesen birták házukat s ezért nem is 18, hanem csak 12 napi robotot voltak kötelesek a földesúrnak dolgozni. Az, hogy a földesúr-nak fizetendő ezen robotmunkán kívül mi mindent tartozott a jobbágy másoknak elvégezni, nem tartozik a jelen fejtegetéshez.

A jobbágyfelszabadítás után e jobbágytársadalom a következőképpen alakult át: a teljes jobbágyból kisbirtokos, a zsellérből mezőgazdasági munkás lett. A taksások egy része továbbra is megmaradt falusi napszámosnak, másrésze beköltözött a városi ipari telepekre s ott napszámoskodott tovább. A mesteremberek legnagyobb része önálló kisiparos lett. Mindezek között a nagy felszabadulás után a mesterembereknek lett legjobb dolguk. Miután az 1848 évi társadalmi reform szinte egyik napról a másikra ezerszámra csinált kisbirtokokat, kiknek a tör-

vényhozás jóvoltából földjük ugyan volt, de hozzávaló gazdasági felszerelésük nem, a mesteremberek hihetetlen sok munkához s ennek következtében rövid idő alatt tekintélyes vagyonhoz jutottak. Ezek tehát hamarosan elhelyeződtek az új társadalmi rendben. Sokkal nehezebb dolga volt a többi jobbagyoknak.

Nézzük legelőbb is a zselléreket, kikből mezőgazdasági munkás lett. Ezekről a régi regime alatt a földesúr tartozott gondoskodni. Most, hogy felszabadultak, — rájuk szakadt az élet. Minthogy mezőgazdasági munka csak nyáron van, keresettséghez is csak nyáron jutottak. Télen nem kereshetvén semmit, a falusi uzsorásnak jutottak kezébe, ki hitelezett ugyan nekik, de ezzel viszont előre elköltötték nyári keresményüknek egy részét. Így a mezőgazdasági munka nem tudván a zsellérek megélhetését biztosítani, azok kénytelenek voltak másféle munka után is látni. S mert a sok dolog és méginkább a sokféle kapkodás életüket valóban nehezzé tette, a viszonyok kényszerítő hatása alatt általános elégedetlenség fejlődött ki köztük. Ez elégedetlenség hatására 1891-től kezdve megindult a mezőgazdasági munkásságnak saját anyagi helyzete megjavítása érdekében való önálló szervezkedése, mi csakhamar az arató munkások sztrájk mozgalmává nőtte ki magát. Ahol, mint pl. Erdélyben is, a szociális megszerveződés nem valósulhatott meg; ott megkezdődött az országból más országba való kivándorlás. A kivándorlás, mint az itthoni türelmetlen életkörülmények közül való szabadulásnak s egy jobb megélhetéshez való jutásnak egyetlen lehetségesnek látszó expediense, rövid idő alatt oly hihetetlen nagy méretű társadalmi mozgalommá nőtt, hogy volt esztendő, melyben az ország összes mezőgazdasági munkásának 78°/o-a kivándorolt.*

* Íme néhány adat a mezőgazdasági munkások kivándorlásának statisztikájából: Magyarország területéről kivándorolt

1898-ban	22,967	egyén
1899-ben	43,394	egyén
1900-ban	54,767	egyén
1901-ben	71,474	egyén
1902-ben	91,672	egyén
1903-ban	120,242	egyén
1905-ben	170,430	egyén
1906-ban	178,170	egyén
1907-ben	209,169	egyén

De nemcsak a zsellér jutott a felszabadulás után ilyen rossz sorsra, hanem a középbirtokos osztály (gentry) is, mely elveszítvén jobbágyságait, bennük az olcsó munkaerőt veszítette el, mit új termelési eszközök (gépek stb.) beszerzésével birtokának mérsékelt jövedelméből nem tudván pótolni, tulajdonképpen a középbirtokos osztály is arra kényszerült, hogy megélhetését gazdálkodás helyett más életpályán keresse. Így ment a gentry közhivatali pályára. A gazdát cserélt középbirtok azonban nem a kisbirtokos kezébe került, hanem legtöbbször az ipar és kereskedelem révén meggazdagodott polgárság kezébe, mely a földbirtokot már nem annyira jövedelmeért, mint inkább tiszta tőke vagyona egy részének reális biztosításáért tartotta. Eképpen került a középbirtokok egy tekintélyes része az agrár érdekek helyett az ipari és kereskedelmi tőke szolgálatába. Ezzel az ország mezőgazdasági érdekei kétségtelenül kárt szenvedtek. De rosszul járt vele a kisbirtokos osztály is, mert a kisbirtokosoknak mezőgazdasági úton való megmódosulása elé az ipari és kereskedelmi tőke állott akadályul, melyet terjeszkedésében meggátolni pusztán agrár eszközökkel nem lehetett. Aztán akadályos volt a kisbirtokok gyarapodásának a meghagyott sok hitbizományi és kötött nagybirtok is. Ebből a nehéz agrár helyzetből két dolog következett: egyik a fokozatosan növekvő ellenszenv a földbirtokosztály s a közje befurakodott tőkésék között; másfelől a bankok uralma a kisbirtokosok felett.

A bajoktól különben a nagybirtok sem maradt mentes, mert vele szemben a földre éhes nép fölvetette a földbirtokfelosztás nagy problémáját. A földreform a szóban levő korszakban azonban csak kívánság volt, megvalósítására csak a következő korszakban került a sor.

Íme, röviden, azon okok, melyek Magyarországon az agrárszociálist must létrehozták.

Volt azonban Magyarországon a szociálist mustnak egy más formája is, mely lényegében különbözött az agrárszociálist musttól s amely végeredményében az agrárist musttal szemben való harcban is győztes maradt; ez volt: a kapitálist must.

Hogy a kapitálist must lényegét megérthessük, tudnunk kell, hogy a földesurak 1898 előtt birtokaikat úgy rendezték be, hogy kinek-kinek birtoka s az azon élő munkásság a megélhetésnek s a gazdasági üzemnek mindenféle szükségletét házilag

maga állította elő. A jobbágy felszabadulás után a kisbirtokos továbbra is megtartotta a földesuri gazdálkodásnak elvét, az önellátást.

Jött azonban a tőke, mely ipartelepei útján a ruházati és háztartási cikkeket, valamint a gazdasági felszereléseket tömegesen állítván elő, azokat olcsóbban s jobb minőségben bocsátotta a vevő közönség rendelkezésére, mint aminő a házilag előállított cikk volt. A tőke ilyenformán versenyre kelt a háziiparral. E versenynek megvoltak az üzleti fogásai. Mig a háziipar mindent akkor állított elő, amikor arra a háznál szükség lett, készletet azonban semmiből sem tartott, a tőke a maga ipari produktumait gyárilag nagy tömegben állítván elő, egyfelől nagy választékkal rendelkezett, másfelől mindent minden időben árult. Így alakította át a kapitalizmus szinte észrevétlenül az önellátás elvével dolgozó régi mezőgazdálkodást munkamegosztásos cseregazdasággá.

Ebben az átalakulásban a legjelentősebb mozzanat az volt, hogy vele megszűnt a mezőgazdaság minden vonatkozásban független és önálló foglalkozás lenni, hanem ehelyett a gyári iparral s a kereskedelemmel összekapcsolódva a tőkének került szolgálatába. Ez más szavakkal mondva azt is jelentette, hogy a társadalomnak eddigi benső összefüggését a gazdasági alapon előálló új rend egészen átalakította. Az ország s benne a nemzet eddig közjogi fogalom volt; a kapitalizmus térhódítása következtében mind nagyobb mértékben kezdett gazdasági érdekközösség lenni. A régi történeti célokat és nemzeti hagyományokat a nemzeti élet minden vonatkozásában a történeti és nemzeti szempontokat lenéző, sőt kigúnyoló kapitalista elvek kezdték uralni. Az erkölcsi eszmények helyett a haszon, illetőleg a nyereség elve lett ennek az új társadalmi rendnek ideálja.

Felmerült azonban a nagy kérdés: kit illet meg a nyereség? A tőketulajdonost-é, a munkást-é, vagy pedig az államot, illetőleg mindenkit: a tőkést is, a munkást is, meg a fogyasztót is? Az 1890-es évektől kezdve ez a kérdés volt minden ország s így Magyarország gazdasági életének is legfontosabb kérdése. A tőkésék azt mondták, hogy övék lévén a tőke, ennél fogva őket és csak őket illeti meg a haszon. S hogy álláspontjukat erősítsék, üzemkoncentrációkat, tőkekartelleket és trösztöket alapítottak, melyek útján, mint mondani szokás, tulajdonképen a tőkék szövetkeztek egymás kölcsönös védelmére,

A munkásság, főleg a német Marx tanainak hatására, ezzel szemben azt állította, hogy a tőkést csak haszonrészesedés illeti, mivel a munkás a maga erejének a vállalat érdekébe állításával tulajdonképpen szintén üzleti tőkét fektet be, ami után a befektetés reális jövedelmén felül öt arányos nyereségrészesedés is meg kell, hogy illesse. S hogy e követelésének súlyt adjon, ipari szakszervezetekbe tömörült, hol ha kellett, csak részleges sztrájkokkal, tehát csupán bizonyos üzemi munkák beszüntetésével, de ha ennyi nem vezetett célra, akkor általános sztrájkokkal próbált védekezni a tőkének nyereség monopolizáló törekvése ellen. Majd a nagy kartellek és trösztökkel szemben, melyek révén a tőke saját céljait már nemcsak az ország határain belül, hanem azon kívül is védeni próbálta, megalakult a munkásszervezetek nemzetközi szövetsége, amely valamely ország munkásságának a nemzetközi tőke részéről ért sérelmét végső szükség esetén nemzetközi szimpátia-sztrájkokkal akarta jóvá tétetni.

Így szötte át saját érdekeinek védelmére az országnak alkotmányos rendjét a tőke is, meg a munkásság is a kartellek és szakszervezetek egész sorozatával. S így lett a szociálizmus a maga két alapformájával: az agrár- és az ipari szociálizmussal, megalapozója egy új világrendnek, amely fölé ez volt írva: a létezésnek célja a létezés maga, e földön minden intézménynek az emberek minél jobb, minél olcsóbb és minél maradandóbb jólétét kell szolgálnia. Ez az új szociális világrend azt kívánta, hogy támogatni kell minden olyan törekvést, amely az emberek jólétét elősegíti; viszont le kell rombolni minden olyan intézményt, amely úgy az egyéni, mint a társadalmi jólétnek vagy útjában áll, vagy pedig arra nézve közömbös.

Így támadta meg a szociálizmusnak új világrendje végeredményében magát az államot.

Érthető, hogy e szociális mozgalmakkal kapcsolatban az állam sem maradt tétlen s a felmerülő feladatok közül azokat, amelyek államilag elintézhettek, igyekezett megoldani. Az 1884. évi XVII. t. c. szabályozta a gyermekmunkát; az 1893. évi XXVIII. t. c. szabályozta az iparfelügyeletet; az 1891. évi XVII. t. c. kötelezővé tette a munkásoknak betegség elleni biztosítását, az 1907. évi XIX. t. c. e törvény hatályát kiterjesztette az ipari és kereskedelmi alkalmazottak betegség és baleset elleni biztosítására is. Az 1900. évi XVI. t. c. a gazdasági munkások

keresetképtelenségén akarván segíteni, megteremtette az Országos Gazdasági Munkáspénztárt. Külön szabályozást nyert az országos település ügye. Új ipartörvény lépett életbe. Majd különböző választójogi reformjavaslatok kerültek elő. Mindezen intézkedések és intézmények sok tekintetben segítettek a szociális bajokon, de azokat teljesen megjavítani nem tudták. Nem pedig: elsősorban azért, mert a szociális küzdelem a törvényhozás keretei közül átsiklott társadalmi térre s ott próbált érvényesülni. Társadalmi mozgalmak szabad államban pedig csak hasonló társadalmi mozgalmak útján ellensúlyozhatók eredményesen, egyszerűen törvényes intézkedésekkel nem. Viszont társadalmi téren a szociális mozgalmak ellensúlyozására, vagy mondjuk inkább így: a szociális kívánalmak kielégítésére alig-alig történt valami.

Aztán ismételnünk kell, hogy a szociális mozgalmak maguk sem voltak egységesek. Az agrárszociálizmus a magántulajdon elvét elismerte s a földbirtokot a birtokostól erőszakkal senki részére nem akarta elvenni, csupán alkotmányos úton végrehajtandó arányos földelosztást kívánt. Ezzel szemben az ipari szociálizmus a magántulajdon elvét tagadta s azt akarta, hogy a munkaerő is, a tőke is, tehát minden üzem legyen közös, melynek tőkén, hasznán és nyereségén mindenki egyformán osztozkodjék. Az agrárszociálisták törekvése nagy általánosságban konzervatív és nemzeti volt, az ipari szociálistáké nemzetközi. Ennélfogva: a parasztság érdekeit némi módosítással össze lehetett egyeztetni az állam fennálló rendjével; ellenben az ipari munkásság érdekei céltudatosan forradalom felé sodorták a társadalmat és rajta keresztül az államot.

Így jött létre az ország társadalmi életében három, egymással ellentétes és egymás ellen küzdő irányzat: az alkotmányos konzervativizmus, az agrárszociálizmus vagy demokratizmus és a nemzetközi szociálizmus vagy kommunizmus. Vegyük e három társadalmi irányzathoz a különböző aktív politikai pártalakulásokat, melyeknek egy része a fennálló duális államformát védte, míg másrésze personális unióra vagy épen teljes alkotmányos függetlenségre törekedett; említsük hozzá a folyton erősödő nemzetiségi mozgalmakat, valamint azt a titokban ugyan, de tervszerűen és nagy erővel előkészített agítációt, mely az egész duális monarchiát el kívánta szakítani a hármas szövetségtől, hogy aztán részére a külpolitikában új

barátokat keressen. S ha mind e nyílt, meg titkos mozgalmakat jól végiggondoltuk: főbb vonásaiban előttünk áll a magyarság szellemi életének képe a XIX. század második felében. Hogy e sokféle célú és sokféle eszközzel előkészített, egymással teljesen összeegyeztethetetlen törekvések végeredményében az állam egységét és életerejét meggyöngítették, s aztán egészen összetörték; — ma már tudjuk jól. Itt azonban egyelőre elég annak megállapítása, hogy az 1848-ban még egységes jellemű magyar nemzetállam ötven év alatt az ismertett mozgalmak következtében majdnem egészen elvesztette magyar nemzeti jellegét. A tőke egészen átment az anyagi érdekek szolgálatába, feledvén és feledtetvén, hogy sem az emberek élete nem kizárólag vegetatív, anyagi élet; s ennek megfelelőleg a társadalom életének problémája sem csak gazdasági, hanem egyuttal erkölcsi, pedagógiai, politikai, technikai, vagyis egyszóval: társadalmi probléma.

Mindezeket tudnunk s jól szem előtt kell tartanunk, ha meg akarjuk érteni azt a nagy változást, ami a magyar társadalom életében 1850-től 1900-ig végbe ment.

Itt joggal merül fel egy kérdés: hogy esik az, hogy mindazok a társadalmi mozgalmak, amelyekről fentebb szó volt s amelyek Magyarországot egy félszázad alatt valósággal aláásták, más államokban nem voltak ilyen káros hatásúak. Sem Anglia, sem Franciaország, sem Németország, sem az Észak-amerikai Egyesült Államok nem gyöngültek az ismertett társadalmi mozgalmak következtében, pedig e mozgalmak ott sokkal nagyobb méretben, sokkal kifejtettebb formában megvoltak. A felelet egyszerű. Mindaddig, amig valamely ország társadalma nem veszítette el nemzeti jellemét, amig polgárainak többsége az állam nemzeti karakterét minden támadással szemben védeni veleszületett természetes állampolgári alapkötelességének tartja, addig annak az államnak léte biztos és szilárd. A francia elsősorban francia, az angol elsősorban angol, a német elsősorban német, az amerikai elsősorban amerikai s csak azután bármi egyéb. Ez a tény adja magyarázatát annak, hogy miért volt a római birodalom hatalmának tetőfokon minden római állampolgár annyira büszke arra, hogy ő „civis romanus”. Ez államokban a társadalomnak többsége konzervatív nemzeti alapon állott, a nemzetköziség csak elenyésző kis töredéknek volt ambíciója. Magyarországnak viszont a szóban levő 50 év

alatt épen ez az öntudatos nemzeti jelleme gyöngült meg. A század végén a társadalomnak csak egy kis része volt törhetetlenül és öntudatosan nemzeti magyar; a nagy többség a nemzeti öntudatot amolyan magától értetődő dolognak tekintette, amit gondosan ápolni, tervszerűen fejleszteni nem szükséges, mert — így hitték — megjön az magától úgy is. Így a társadalom többségének lelkéből kiveszvéen az öntudatos nemzeti érzés, — mindannak, ami a következő korszakban bekövetkezett, szükségszerűleg kellett elkövetkeznie.

Nagy tanulság rejlik e tényben, amit fontolóra venni, ma mindenkinek kötelessége, kinek hazája sorsa őszintén a lelkén fekszik.

Dr. Borbély István.